

МЛАДЕЖКАТА ПОЛИТИКА КАТО ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА СПЛОТЕНИ И СПОДЕЛЕНИ ОБЩЕСТВА

Лилия Еленкова¹, Университет за национално и световно стопанство

Резюме

Статията има за цел да осветли значението на младежката политика и включването на младите хора в развитието на „споделено общество“, което, както е дефинирано, е „социално сплотено общество“. То е стабилно, безопасно, толерантно, уважава разнообразието и е място, където всички живеещи се „чувстват като у дома си“. Пояснява се как овластяването на млади хора за участие в процеси на вземане на решение може да е предпоставка за подобряване на кохезията в едно общество, както и че съвместното конструиране на реалност спомага за развитието на чувството за собственост на процеса и увеличава ангажимента и желанието за защита от разпад. Разгледани са и някои предизвикателства пред включването на „младежката перспектива“ с цел подобряване ефективността на публичните политики и укрепване на демократичните институции чрез открит диалог. Направен е преглед на различни инструменти за управление и изпълнение на политиката, каквито са стратегиите на европейско и национално ниво, както и съответните съпътстващи програми и тяхното прилагане. Вниманието е насочено към различни механизми за участие на младите хора и съответните резултати, които се постигат с това участие.

Ключови думи: младежка политика, овластяване, споделени и сплотени общества, механизми за участие, младежка перспектива.

YOUTH POLICY AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF COHESIVE AND SHARED SOCIETIES

Lilya Elenkova², University of National and World Economy

Abstract

The report aims to explain the importance of youth policy and youth participation in the development of a “shared society”, which is defined as “a socially cohesive society. It is stable, safe, tolerant, respects diversity and it is a place where all residents “feel at home”.

¹Лилия Еленкова е преподавател в Университета за национално и световно стопанство. Завършва Българска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. През 2010 се дипломира и като магистър по „Управление на международни проекти“ в УНСС. През 2021 г. защитава докторска дисертация във Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, катедра „Публична администрация. Научните интереси на д-р Еленкова са в областта на процеса по създаване, изпълнение и провеждане на оценка и мониторинг на политиките за човешкия капитал на младежта на локално, национално и европейско ниво.

² Lilya Elenkova is a lecturer at the University of National and World Economy. She graduated with Bulgarian Philology at Sofia University "St. Kliment Ohridski". In 2010, she also graduated from a Master's Program in International Project Management at the UNWE. In 2021, she defended her PhD dissertation at the Public Administration Department, Faculty of Philosophy of Sofia University "St. Kliment Ohridski". Her scientific interests are in the field of development, implementing, and conducting evaluation and monitoring of youth human capital policies at the local, national, and European levels.

This report explains how empowering young people to participate in decision-making processes can be a prerequisite for improving cohesion in a society. It confirms that co-constructing reality helps develop a sense of ownership of the process and increases commitment and the desire to protect against disintegration. It also examines the challenges of including a “youth perspective” in order to improve the effectiveness of public policies and strengthen democratic institutions through open dialogue. The focus is also on different instruments for policy management and implementation, such as strategies at European and national level, as well as the relevant accompanying programmes and their implementation. It also examines different mechanisms for the participation of young people and the relevant results achieved with this participation.

Keywords: *youth policy, empowerment, shared and cohesive societies, participation mechanisms, youth perspective.*

Всеки човек може да прилага своя капацитет и да разгърне потенциала си само в мирни общества, където хората живеят в задруга, уважение, разбирателство. Мирните общества зависят от поведението на гражданите във всяка от отделните национални държави, независимо дали са обединени в съюзи, или не. Въздържането от разрушителни конфликти трябва да е ясно и осъзнато действие за създаване на сигурност, като се полагат усилия за изграждане на стабилни и здрави връзки между членовете на обществата. Нивото на социално сближаване се обуславя от нивото на свързаност и взаимозависимост между всички компоненти в дадена социална система, както и от нивото на свързаност на гражданите с тяхното общество, като се измерва по нивата на сътрудничество и взаимозависимост (Hirschi, 2010). Концепцията за социално сближаване често се използва в контекста на споделено общество. Въсъщност лидерството, към което проектът за споделено общество призовава, е за „демократично лидерство за диалог, многообразие и социално сближаване“ (Club de Madrid, 2009). В този контекст социализацията на младия човек към важните и споделени обществени ценности, нагласи, поведения и възприятия е ключово условие за устойчивостта на едно общество в бъдеще. Свързването между поколенията в диалог и разбирателство оказва влияние върху средата както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. Изграждането и утвърждаването на модели на подходи за осъществяване на взаимодействие, които се предават от поколение на поколение, правят устойчиви преноса и кохезията и създават усещането за стабилност, сигурност, приемственост, свързаност.

ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР НА СПЛОТЕНИТЕ И СПОДЕЛЕНИ ОБЩЕСТВА

Провеждането на ефективна, ефикасна и устойчива младежка политика и включването на младите хора и младежката перспектива в процесите на вземане на решения на различни нива е от ключово значение за „социално сплотеното общество“. Мъдрото и поэтапно въвеждане на новите членове в едно общество генерално е предпоставка за изграждане на стабилност, сигурност, толерантност и уважение на разнообразието. Сплотеното общество, както е формулирано от Мадридския клуб³, е средата, където

³ Мадридският клуб (Club de Madrid) е най-големият световен форум на бивши президенти и министър-председатели на демократични страни, които използват своя индивидуален и колективен лидерски опит,

всички живеещи „ще се чувстват като у дома си“ със съответните ползи и правила. В тази среда се зачита достойнството и правата на всеки човек, като същевременно се осигуряват равни възможности на всеки индивид. Споделеното общество се определя като набор от общи принципи за управление и ежедневно поведение на общностите, в чиято основа е по-голямото приобщаване в социално-икономическата и политическата сфера. Подходът към постигане на визията за споделено общество е практически насочен и организиран, с включени конкретни мерки, които осигуряват социална стабилност, широка публична ангажираност и общностно добруване. Това изисква приобщаване към политическата сфера на активно и компетентно участие на младите членове чрез различни подходи, механизми, организации и пр., което от своя страна задължава държавата да създаде чрез своите политики среда за развитие на подходящи знания, умения и компетентности за съответното ниво на участие.

Според Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) сплотеното общество „работи за благополучието на всички свои членове, бори се с изключването и маргинализацията, създава чувство за принадлежност, насърчава доверието и предлага на своите членове възможност на възходяща социална мобилност“ (ОИСР [OISR] 2011). Съветът на Европа използва термина *глобално общество* и предлага то да включва общества, в които разнообразието не е пречка, а по-скоро необходимост за социалното и личностното развитие. Позицията на Съвета е, че социалното сближаване и ангажиментът за участие в живота на общността укрепват, когато различията се признават и ценят (Niessen, 2000). Социалното сближаване се основава на „желанието на хората в едно общество да си сътрудничат помежду си в многообразието на колективни сдружения, които членовете на едно общество трябва да направят, за да оцелеят и просперират“ (Stanley, 2003). В това твърдение прозира изначалното желание за създаване на човешки партньорства и фокусиране върху общото благо като част от разбирането, че всеки човек може да максимизира ползи в общество, в което живее добре. Удържането на социално сближаване във времето е социална устойчивост. Социалната устойчивост се разглежда като „способността на системата и нейните съставни части да предвиждат, абсорбират, приспособяват или възстановяват от последиците от опасно събитие по навременен и ефективен начин, включително чрез запазване, възстановяване или подобряване на основните му структури и функции“ (Световна банка [Svetovna banka] 2013). Това е обяснението защо включването или изключването на бъдещите поколения в живота на обществата е сериозен фактор за устойчивост или липсата на такава, но му придава и значимост. Устойчивата система се определя като „такава, която е в състояние да усвоява, да се адаптира или трансформира чрез самоорганизация и научаване да поддържа своята основна функция (мир) в отговор на насилствени шокове и дълготрайни стресови фактори, блъскащи системата“ (Van Meter & Calder, 2016). Съвместното съществуване между различни групи е първа стъпка. Устойчивото общество ще зависи от това как членовете му и техните организации, както и съответните обществени институции, работят заедно, как се уважават, обединяват ресурси и съвместно намират решения, като следват обща визия.

за да укрепят приобщаващата демократична практика и да подобрят благосъстоянието на хората по света.

Също така влияние ще окаже и как в общо действие реагират на стресови фактори или шокови ситуации, дали съзнават смисъла на това да останат заедно, дали разбират важността на поуката, че „сноп пръчки не се чупи лесно“.

Индикаторите, които трябва да се проследяват, за да може социалната сплотеност и социалната устойчивост да се развиват, са свързани с това до каква степен хората се чувстват „у дома си“, дали са по-скоро свързани, или отчуждени от тяхното общество, нивото на тяхното чувство за принадлежност и доверие. При укрепването на устойчивостта ще трябва да обръща внимание на средствата, чрез които многообразието, ако не се управлява умело, може да ескалира в разрушителни конфликти и да застраши целостта. В социологическата литература се дефинира и понятието *социален капитал*, който се отнася до организационно-социалните характеристики, улесняващи сътрудничеството и координацията за взаимна изгода в едно общество, като доверие, вяра, социални норми и социалните мрежи (Putnam, 1995). Работещ подход ще е този, който едновременно признава различията и насърчава взаимодействието и сътрудничество, както и действията за развитие на социално равенство. „Споделеното общество“ като подход е всеобхватен, защото свързва съществуващите модели на междугрупови отношения, като междубошностен диалог, съвместно съществуване, взаимно разбирателство, защита на правата на човека и други. Чрез този подход се преодолява една основна слабост, която е свързана с работата върху отделен аспект и/или проблем.

Както става ясно, концепцията за споделеното общество съответства на желанието да се създаде по-всеобхватен модел, който да избегне слабостите на други подходи и да интегрира всички аспекти на междугруповите отношения и на управлението на разнообразието. Термините *социална интеграция* и *социално включване* могат да се окажат ограничаващи, защото предполагат включване *към*, интегриране *към*, а не споделяне *със*. Споделянето с някого в голяма степен предполага равенство на различните страни, застъпва идеята, че обществото не е на никого и е на всички. Основното предположение е, че тези, които усещат подкрепа, ще подкрепят в замяна и ще помогнат за укрепване на споделеното общество. Основен принцип на поведение е реципрочността – независимо в каква степен се проявява, в която всеки има роля и задача. Това предполага изграждането на чувство за принадлежност сред гражданите, което ще помогне за развиването на необходимото чувство за отговорност. Възприема се, че когато хората заедно изграждат общество и имат чувство за собственост, те ще се ангажират с него и ще го защитават от разпадане. От своя страна обществото ще носи отговорност за подкрепа, за предоставяне на възможности, за овластяване на членове от всички групи да влагат изцяло своя потенциал, за да разкрие „грижовните, внимателни и конструктивни качества на своите членове“ (McCartney, 2021). Овластяването включва и групата на младите, за чието пълноценно участие е необходимо развитие на подходящи знания и умения.

Промяната във властовите структури и трансформацията на политиките е ключова в усилията за изграждане на споделеното общество. За да се стигне до споделена собственост и усещане за споделено общество, е необходим холистичен подход, проникващ на системно ниво, както и ефективна координация на всякакви нива – както институционални, така и организационни. Това трябва ясно да се вижда в публичното

управление на политиките, независимо дали са с хоризонтален характер, или не. Комплексността на управлението трябва да обхване както националните рамки, така и тези на по-големите общности, към които принадлежат отделните групи от населението. Това трябва да е много ясна визия за развитие на обществото на всички нива – локално, национално и европейско.

Според Еленкова (2023) пътят на концептуализиране и определяне на младежката политика в Европа е дълъг, с различни темпове и тласъци и е в постоянен дискуссионен режим. През 1996 г. е определяна буквално като „все още недоразвита“, докато в следващите няколко години дори страните, които участват в международните прегледи, са на мнение, че благодарение на това участие са разширили своето разбиране за обхвата на „младежката политика“. Към 2002 г. идеята за „младежка политика“ не само се оформя по-ясно, но става обект на дебат и развитие и на други организации. По-специално през 2001 г. Европейският съюз издава Бялата книга – нов тласък за развитието на политиката за европейската младеж. През 2003 г. и Съветът на Европа публикува документ за стандартите за разработката и прилагането на младежките политики в Европа. Става ясно, че взаимодействието на младия човек с обществото в свободното му/й време е съществена част от социализацията и там трябва да се създадат предпоставки за развитие на потенциал и осъществяване на превенция. Освен това трябва да се осигури добра координация с другите секторни политики, които пряко влияят върху живота и развитието на младите хора. С усилията на споменатите организации, които си влияят една на друга, през следващите години, освен че полето на младежката политика е все по-ясно формулирано, е избран стратегическият подход на управлението ѝ. развитието на европейската младежка политика оказва влияние върху подхода и по отношение и на младежката политика в България след 1989 г.

ЕВРОПЕЙСКИ И НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ И ПРОГРАМИ ЗА МЛАДЕЖТА

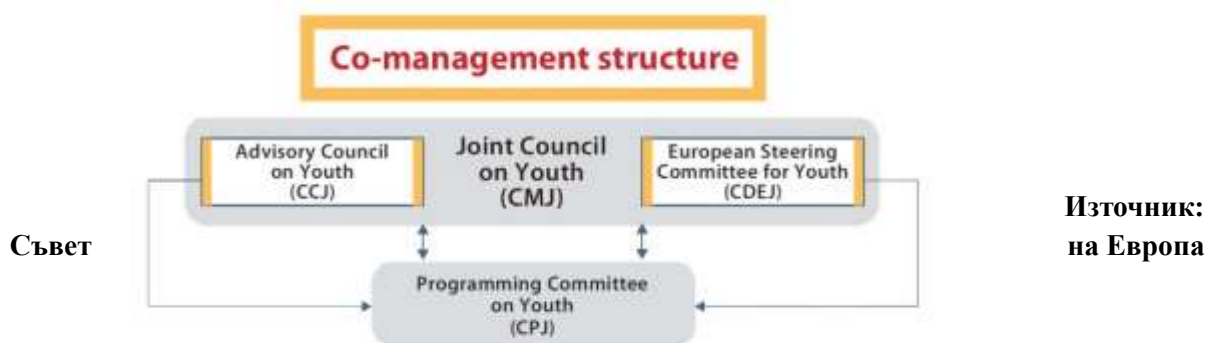
Съвет на Европа

Съветът на Европа оценява младите хора като предимство за обществото и сила за положителна промяна. Тази философия е в основата на многото инициативи, предприети за тяхното овластяване, за гарантиране на интересите им в различните общности и общества и за подпомагане на младите хора да се възползват от правата на човека, демокрацията и върховенството на закона във възможно най-голяма степен. Стратегията на Съвета на Европа до 2030 г. за младежта има за цел да съживи плуралистичната демокрация, да гарантира достъпа на младите хора до права, да насърчи съвместния живот в мирни и приобщаващи общества и да активизира работата с младежта, като същевременно запази гъвкавостта да реагира на новите тенденции и предизвикателства, които възникват в нашия бързо променящ се свят. За да изпълнява приетата стратегия, да утвърждава ролята на младежкия сектор и да създава предпоставки за развитието му, Съветът на Европа има своите инструменти, като системата за съвместно управление, европейските младежки центрове в Страсбург и Будапеща, Европейската младежка фондация и партньорството с Европейската комисия в областта на младежта. Всички тези инструменти ангажират в смислено участие младите хора в Европа и приобщават към ценностите на демокрацията, върховенството на правото и правата на човека. Тематичните приоритети на стратегията обхващат

обновлението на плуралистичната демокрация; достъпът на младите хора до права; животът в мирни и приобщаващи общества и работата с младежите.

Системата за съвместно управление (Фигура 1) изисква специално внимание. Интересното е, че тя все още може да се възприеме като „новаторска система“ по отношение на демократичното участие. Към днешна дата няма друга такава система, която да ангажира, от една страна, публичните органи, отговорни по политиките за младежта (Европейски ръководен комитет за младежта – CDEJ), и от друга страна, представители на младежки организации (Консултативен съвет за младежта – CCJ), обединени в съвместен съвет (Съвместен съвет за младежта – CMJ). Това е система на общо действие, разсъждения и съвместно вземане на решения чрез консенсус. Вземането на решения чрез консенсус допълнително окуражава страните да постигат общо съгласие, при което процесът по изработване на решението добива съществена стойност. Това е среда на взаимно разбирателство и уважение, за да се постигне легитимност на решенията на Съвместния съвет (CMJ). Участието изисква и за двете страни високо ниво на експертиза, както и познаване и прилагане на правилата за ефективно и уважително сътрудничество.

Фигура 1. Съвместен съвет за управление по въпросите за младежта на Съвета на Европа

С Декларацията от Рейкявик, приета на 4-тата среща на върха на държавните и правителствените ръководители от Европейския съюз (16 – 17 май 2023 г.), Съветът на Европа насочва този път фокуса на внимание към разработването на международни стандарти за работа със и за младите хора. Залага се подход, добавящ интегрирането на „младежката перспектива“ в междуправителствените и други обсъждания, за да се разшири по-нататъшното участие на младите хора във вземането на решения в демократичния живот. Младежкото участие и възприемането на младежката перспектива трябва да повишат ефективността на публичните политики и да укрепят демократичните институции чрез открит диалог и засилване на ролята на мрежите на гражданското общество на младите хора.

На национално ниво въздействието на споменатата декларация предполага засилване на ролята на различните механизми с участието на младите хора по отношение на отговорната институция по политиките за младежта, но и ангажирането на другите министерства със създаването на подходящи инструменти за младежко участие. Това

предполага идентифициране на заинтересовани страни в областта на работата с младежта за участие във високопрофесионален диалог и внасяне на „младежка перспектива“ в различните секторни политики. Например в здравната политика това могат да са организации на млади лекари, фармацевти, стоматолози, които не само притежават компетентност в съответната област на знание, но вече познават и процеса на представителство и младежко участие.

От годишния доклад на Европейската младежка фондация (EYF) през 2023 г. (последния публикуван) е видно, че най-много проекти (41% от общо одобрените и финансирани) са по приоритет „Съвместен живот в мирни и приобщаващи общества“. При това през 2023 г. броят на подадените проекти се е повишил (от 312 през 2022 г. на 470 през 2023 г.), но броят на одобрените проекти е намалял (от 168 през 2022 г. на 157 през 2023 г.). Бюджетът на разпределените средства през 2023 г. е 3 472 653 евро. Темата представлява интерес сред по-голямата част от младежките организации, които са естествен партньор в процеса на изпълнение на политиката. Това дава основания дейностите за развитието на трайни връзки между младите хора да продължат както на национално, така и на европейско ниво. Същевременно е предпоставка за поддържане и укрепване на едно споделено общество, когато и младите членове са въввлечени в активна работа и взаимодействие със своите връстници.

Политика за младежта на Европейски съюз

Стратегията на ЕС за младежта е рамката за сътрудничество по политиката за младежта в периода 2019 – 2027 г. въз основа на резолюция на Съвета на Европа от 26 ноември 2018 г. Сътрудничеството в ЕС за младежта използва максимално потенциала на политиката за младежта, като насърчава участието на младите хора в демократичния живот, подкрепя социалната и гражданска ангажираност и има за цел да гарантира, че всички млади хора разполагат с необходимите ресурси, за да участват в живота на обществото.

Стратегията на ЕС за младежта се фокусира върху три основни области на действие: *ангажиране, свързване и овластяване*, като същевременно се работи в координация с другите сектори, чиито политики имат за обект младите хора. По време на структуриран диалог с представители на младите хора през 2017 – 2018 г. са разработени и 11 европейски младежки цели. Тези цели идентифицират междусекторни области, които засягат живота на младите хора и посочват предизвикателствата. Стратегията на ЕС за младежта трябва да допринесе за реализирането на тази визия за младите хора чрез политиката на Съюза, която разполага с различни инструменти за изпълнението ѝ, сред които са редица програми, като например програма *Еразъм+*, *Европейски корпус за солидарност*, *Диалог на ЕС по въпросите за младежта*, *Младежки координатор* и пр. За програмния си период 2021 – 2027 г. програмата *Еразъм+* е с прогнозен бюджет 26.2 млрд. евро, от които 70% са предназначени за подкрепа на проекти за мобилност. Според официалните данни на ЕС мобилността е с доказан ефект върху развитието на образователно, социално, личностно и професионално ниво, като спомага за усвояването на нови знания и умения, допринася за младежката автономия, окуражава любопитството и иновативните подходи, както и общуването между младите хора. Останалите 30% от бюджета трябва да се инвестират по план в проекти за партньорство

и развитие на политики, включващи международно сътрудничество, споделяне на добри практики, укрепване на капацитет и пр. в полето на образованието, младежта и спорта. Очакванията са, че над 10 млн. души ще участват в различни форми на мобилност. Данните за последните четири години (Таблица 1) показват, че по отношение на заложените индикатори изпълнението на програмата в посочените години протича от гледна точка на количествените показатели.

Таблица 1. Участници в образователна мобилност от началото на текущия програмен период

Година	Мобилност (брой участници)
2021	692 644
2022	1 297 420
2023	1 280 240
2024	1 244 789

Източник: официална страница на програма *Еразъм+*

Хоризонтална цел на провеждането на мобилност на европейско ниво е създаването и опазването на мирни общества чрез въвличане на младото поколение в младежки, образователни, спортни и др. дейности. Предполага се, че чрез доброто изпълнение на проекта за мобилност освен постигането на целите в рамките на проектното предложение се изграждат и дълготрайни отношения между множество младежки групи, които впоследствие, осъзнавайки ползите от мирно и уважително съжителство, ще имат по-малко предразсъдъци към „чуждите“ и ще се въздържат от разрушителни конфликти.

Европейският корпус за солидарност е втората програма за финансиране от ЕС за млади хора, които желаят да участват в дейности за солидарност в различни области. Те варират от подпомагане на хора в неравностойно положение до хуманитарна помощ, както и принос към действия в областта на здравето и околната среда в целия ЕС и извън него. Програмата предлага възможност на младите хора не само да дадат значим принос към обществото, но и да придобият безценен опит и да развият нови умения. Той е отворен за хора на възраст между 18 и 30 години за дейности за солидарност, насочени към обществени предизвикателства, и между 18 и 35 години за дейности за хуманитарна помощ. Програмата е насочена и към активни в сектора на солидарността организации, които искат да включат млади хора в своите дейности. За да участват в *Европейския корпус за солидарност*, организациите трябва да получат знак за качество, удостоверява, че са в състояние да извършват висококачествени дейности за солидарност в съответствие с принципите, целите и изискванията на програмата. Управлението и изпълнението ѝ са ангажимент на Европейската комисия и националните агенции. За периода на действието ѝ тази програма разполага с 1.009 млрд. евро, като трябва да обхване поне 270 000 младежи, които чрез доброволчество или проекти за солидарност трябва да допринесат да добруването на обществото. Хоризонталните приоритети на *Европейския корпус за солидарност* са приобщаване, дигитални и зелени практики. Програмата промотира и гражданска ангажираност и

участие в демократичните процеси, като подкрепя младите хора да се включват в дейности, водещи до положителна промяна в европейски общности в държави, различни от държавата, от която идват.

Включването на младите хора и техните организации в процеси на вземане на решения е организирано в структуриран процес на диалог – *Диалог на ЕС за младежта*. Това е механизъм за диалог между младите хора и лицата, вземащи решения, който се провежда в рамките на Стратегията на ЕС за младежта и подкрепя изпълнението ѝ. Водещата роля по отношение на управлението на прилагането на *Диалога на ЕС за младежта* е поето от председателско трио в тясно сътрудничество с Европейската комисия и националните агенции, както и с Европейския младежки форум и други младежки представители на гражданското общество в рамките на координационна група. По време на всяко председателство се организира европейска младежка конференция, която събира на едно място представители на институции, отговорни за младежта, и съответните младежки представители, излъчени от Национална работна група към ресорното министерство. Така множество младежки организации и техните представители са ангажирани с политически процеси в областта на младежта на най-високо ниво.

НАЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА ЗА МЛАДЕЖТА В БЪЛГАРИЯ

Младежката политика в България избира стратегически подход на управление и за тази цел разработва стратегии за младежта с периоди 2003 – 2007 г., 2010 – 2020 г. и 2021 – 2030 г. През новия стратегически период (2021 – 2030) приоритетите в голяма степен продължават линиите на предходния (2010 – 2020), свързани със ангажираността и овластяването на младите като активни граждани; развитието на работата с младежите в национален мащаб; свързаността на младите хора и техните връстници от други европейски страни и осигуряването на мирни и приобщаващи общества; насърчаването на здравословния и природоопазващ начин на живот. И в трите национални стратегии, посочени по-горе, са взети под внимание стратегическите линии по въпросите за младежта, следвани от Съвета на Европа и Европейския съюз.

И в новия стратегически период като инструменти за изпълнение на стратегията и постигането на целите ѝ действат две национални програми – Национална програма за младежта 2020 – 2025 (НПМ) и Национална програма за изпълнение на младежки дейности по чл. 10а от Закона за хазарта (НПМИД). През 2023 г. е разработен нов вариант на НПМИД със срок 3 години, предлагащ нови ключови области, свързани с подобряването на изпълнението на националната политика за младежта. Двете програми взаимно се допълват и ангажират за участие заинтересовани страни, като младежки организации, организации, които работят със и за млади хора, организации на младежки работници, както и неформални групи от младежи. Следвайки стратегическите цели, те обхващат разнообразни аспекти на подобряването на средата за оползотворяване на свободното време чрез ангажиране на младите в смислени дейности и развитие на допълнителни знания и умения, повишаване на възможностите за взаимодействие на младежките работници с млади хора на различни нива – локално и национално, подобряване на младежката инфраструктура, организиране на целеви кампании по важни за младите хора и обществото теми, доброволчество и пр.

С приемането на Закона за младежта през 2012 г. Националният консултативен съвет (НКС) по въпросите за младежта става основен орган за подпомагане на Министъра на младежта и спорта при вземане на решения за управлението на политиката за младежта. Съгласно нормативната уредба (чл. 11 от Закона за младежта) НКС дава становища по проекти на нормативни актове и стратегически документи, които се отнасят до държавната политика за младежта; предлага мерки за постигане на целите на държавната политика за младежта; обсъжда въпроси, свързани с провеждането на държавната политика за младежта. Структурата на Съвета включва заместник-министри по ресори, представител на Националното сдружение на общините в Република България, представител на Националното представителство на студентските съвети в Република България, по един представител от всяка представителна младежка организация на национално ниво. Съставът и целите на Съвета обуславят ролята му на координационен механизъм за политиката за младежта, който би следвало да обезпечи хоризонталния ѝ характер. Младежкото участие и младежката перспектива са значително ограничени в този механизъм.

Основен орган за подпомагане на министъра на младежта и спорта при взаимодействие с младежки организации и организациите, работещи със и за млади хора, е Общественият съвет по въпросите за младежта (съгласно чл. 11а от Закона за младежта). Задачите на този съвет са: да обсъжда и дава предложения и становища по проекти на нормативни актове на министъра на младежта и спорта; да обсъжда и дава предложения по проекти на стратегически и програмни документи, както и по доклади за изпълнението на политиката за младежта в страната; да предлага конкретни инициативи в областта на политиката за младите хора в страната; да дава становища по изпълнението на предприетите от министъра на младежта и спорта действия, както и да обсъжда постигнатите резултати при изпълнението на държавната политика за младежта и да предлага мерки и препоръки за оптимизиране на реализираните действия при решаването на конкретни проблеми; да подпомага взаимодействието на Министерството на младежта и спорта (ММС) с граждански организации при разработването и прилагането на политики за младежта. В състава на Обществения съвет влизат младежки организации и организации, които работят със и за млади хора. Може да се каже, че това е „младежният“ съвет към ресорната институция. Прави впечатление обаче, че заседанията не следват определен ритъм и че последният публичен протокол от заседание е от 11 януари 2023 г., което на практика поставя под въпрос участието на младите хора в процеса, както и вземането на „младежката перспектива“ под внимание по посочените задължения на Съвета.

СЪСТОЯНИЕ НА РАЗЛИЧНИ АСПЕКТИ НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА И ОВЛАСТЯВАНЕТО НА МЛАДИТЕ ХОРА И ТЯХНОТО БЛАГОСЪСТОЯНИЕ В БЪЛГАРИЯ

По данни на Националния статистически институт на Република България към 2023 г. младежите в страната (15 – 29 г.) са 872 339, или 13.5% от населението. В сравнение с данни от 2014 г. и 2018 г. се наблюдава прогресивно намаляване на техния брой – респективно 17% през 2014 г. и 15.4% през 2018 г. Това са данни, които изискват специално внимание, ако една страна мисли дългосрочно за своето бъдеще.

От изложеното дотук може да се направи извод, че има конкретни политики, насочени към социализацията на младите хора, тяхното добруване и овластяване както на европейско, така и на национално ниво. В трите приети стратегии на национално ниво е посочено, че европейските стратегии за взети предвид, което създава предпоставка за свързаност между нивата – национално и европейско, както и между младите хора от различните страни.

Нормативната рамка урежда основните принципи, управлението и финансирането на дейностите, осъществявани в изпълнение на държавната политика за младежта. Държавната политика е определена като целенасочена и последователна дейност на държавата, общините, младежките организации и обществото, която има за цел създаване на благоприятни условия за пълноценното личностно развитие на младежите и участието им в обществения и икономическия живот, както и приобщаването им в управлението на местно, областно и национално ниво чрез дейности, насърчаващи развитието на младежите в страната. Включването на младите хора и техните организации е заложено като основа в смисъла на идеята за създаване на нормативна рамка.

Нормативната рамка създава достатъчно добри условия за провеждане на целенасочена и последователна политика, но по отношение на изпълнението се откриват сериозни предизвикателства. Последният публичен доклад на страницата на Националната информационна система за младежта е от 2019 г. Публикувана е и аналитична справка за изготвяне на годишен доклад през 2020 г. Няма публични данни, с които могат да се проследят измененията и тенденциите в социално-икономическото положение на младежите като следствие от провеждането на политиката за младежта, както и относно прилагането на двете програми, изпълнението на проекти и изразходването на публичен ресурс съгласно чл. 5 от Закона за младежта. Липсата на публични данни влиза в противоречие и със Закона за администрацията и принципите, които са формулирани за осъществяване на дейност, а именно: откритост и достъпност, отговорност и отчетност, ефективност, предвидимост и непрекъснато усъвършенстване на качеството, особено когато се вземе предвид изразходваният публичен ресурс по двете национални програми (Таблица 2).

Таблица 2. Планирани и предоставени публични средства по национални програми за младежта за периода 2017 – 2023 г.

Изпълнение на националните програми за младежта по години								
По години	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Общо
НПМ - планирани средства в лв.	441 129 лв.	652 400 лв.	788 400 лв.	698 400 лв.	460 000 лв.	375 000 лв.	800 400 лв.	4 215 129 лв.
НПМ - отчет предоставени средства в лв.	457 247 лв.	646 518 лв.	783 707 лв.	698 283 лв.	164 609 лв.	323 323 лв.	598 138 лв.	3 671 825 лв.
% на изпълнение	103.65 %	99.10%	99.40%	99.98%	35.78%	86.22%	74.73%	
бр. проекти	16	27	30	27	28	27	0	155
средно на проект	28,577. 94 лв.	23,945.11 лв.	26,123.57 лв.	25,862.33 лв.	5,878.89 лв.	11,974.93 лв.	0.00 лв.	
НПИМД - планирани средства в лв.	2 000 000 лв.	2 000 000 лв.	2 000 000 лв.	2 000 000 лв.	5 405 000 лв.	6 000 000 лв.	6 600 000 лв.	26 005 000 лв.
НПИМД - отчет предоставени средства в лв.	1 918 309 лв.	1 988 975 лв.	1 968 487 лв.	1 992 395 лв.	4 389 035 лв.	4 186 606 лв.	3 272 343 лв.	19 716 150 лв.
% на изпълнение	95.92 %	99.45%	98.42%	99.62%	81.20%	69.78%	49.58%	
бр. проекти	64	42	41	38	50	38	111	384
средно на проект	29,973. 58 лв.	47,356.55 лв.	48,011.88 лв.	52,431.45 лв.	87,780.70 лв.	110,173.84 лв.	29,480.57 лв.	
Общо планирани средства по програмите за съответната година	2 441 129 лв.	2 652 400 лв.	2 788 400 лв.	2 698 400 лв.	5 865 000 лв.	6 375 000 лв.	7 400 400 лв.	30 220 729 лв.
Общо предоставени средства по програмите за съответната година	2 375 556 лв.	2 635 493 лв.	2 752 194 лв.	2 690 678 лв.	4 553 644 лв.	4 509 929 лв.	3 870 481 лв.	23 887 975 лв.
Остатък за годината	65 573 лв.	16 907 лв.	36 206 лв.	7 722 лв.	1 311 356 лв.	1 865 071 лв.	3 529 919 лв.	6 832 754 лв.

Източник: Предварителен анализ на планирането и изпълнението на държавната политика за младежта 2010 – 2024 г., Национален младежки форум, 2025 г.

Още през 2020 г. в експертен доклад (Танева, Еленкова [Taneva, Elenkova] 2020) е направен изводът, че на базата на наличните документи за стратегическия период 2010 – 2020 г. (доклади, планове, протоколи) трудно може да се потвърди какви са конкретните резултати от водените политики, съпоставимо със заложените стратегически цели. Посочва се липсата на анализи по провежданите програми и постигнатия ефект, липсата на свързаност между докладите и липсата на данни как се

проследяват измененията и тенденциите в социално-икономическото положение на младежите, както и за това каква е задачата при координацията с други секторни политики, чийто обект е младият човек. В същия доклад се подчертава, че и младите хора по-скоро все още се възприемат като обект, а не като субект на провежданата младежка политика. На базата на публичната информация пет години по-късно не може да се отбележи, че са настъпили съществени промени по тези заключения.

Една от националните програми за младежта е създадена със средства по чл. 10а от Закона за хазарта, който дава възможност да се финансират младежки проекти за социално отговорно поведение в изпълнение на младежката стратегия. Програмата действа от 2017 г. Въпреки липсата на доклади за последните четири години могат да бъдат открити някои в известна степен тревожни тенденции сред младите хора на базата на изводи от проведено през октомври 2022 г. национално представително за младежите (15 – 29 г.) изследване на „Галъп интернешънъл болкан“ по поръчка на Министерството на младежта и спорта.

През 2022 г. резултатите показват, че членуването в младежки организации (10.7%) и участието в младежки обучения (19.9%) все още не е много популярно сред младите хора за оползотворяване на свободното време и развитие на граждански компетентности. Взаимодействието с младежки работници също не е много разпространено – едва 12.4% отговорят положително. Благотворителната дейност (32.2% от запитаните казват, че са участвали) и доброволството (27.2%) продължават да бъдат най-разпространените форми на младежко участие. Социалните мрежи в по-голяма степен са основна платформа за изразяване на гражданска позиция сред младите (21.3%), за разлика от традиционните форми, като подкрепа за петиция или подписка (13%) или демонстрации (7.7%), както и участие в политически организации (4.1%). Приобщаването към политическата сфера, посочено като част от създаването на сплотено общество, видно не отбелязва напредък.

Данните от проведения сондаж показват, че значителна част от младежите у нас са пушачи – 40% заявяват, че на практика всеки ден пушат традиционни цигари. Не се притесняват да заявят, че са пушачи и 14% от младежите под 18-годишна възраст. През 2022 г. електронните цигари с течност или с нагриване на тютюна са по-слабо популярни. Въпреки това подобни „по-здравословни“ алтернативи се употребяват периодично от около и над една десета от българските млади хора. Тези дялове са по-високи сред най-ниските възрастови категории. Употребата на марихуана също не е необичайна за средата на младите хора у нас. Около една десета казват, че имат познати на своята възраст, които употребяват марихуана ежедневно, около една пета пък споменават, че имат приятели, за които редовната (не по-малко от веднъж седмично, макар и не всеки ден) употреба е нещо обичайно. Слабите алкохолни напитки (като бира и вино) според декларираните отговори са обект на ежедневна консумация за 7.3% от запитаните младежи. Над една четвърт консумират леки алкохолни напитки по-рядко, но не по-малко от веднъж седмично. Двама от всеки петима например заявяват, че познават свои връстници, които ежедневно употребяват концентриран алкохол. Що се отнася до употребата на райски газ, притеснителни са дяловете на отговорите „познавам употребяващи веднъж седмично или малко по-често“ – 17.2%, което на практика е също редовна употреба. Упоменатите данни от 2022 г. вероятно са в основата

на промяната на самата НПМИД и мерките, чрез които се осигурява превенция, но от наличните доклади на ММС не става ясно как проведената политика въздейства върху тези тенденции. Ниското ниво на политическо и гражданско участие, допълнено с употребата на вредни за здравето вещества, не очертава положителни тенденции в изграждането на едно сплотено, мирно и здраво общество. Трябва да се отбележи, че основните предизвикателства са свързани с реалното отчитане на ефекта на политиката и необходимостта от своевременна промяна, която да отведе до положителни резултати съгласно заложените стратегически цели.

Към данните от 2022 г. могат да се добавят и резултатите от проведено изследване за младежта в Югоизточна Европа от 2024 г., включващо и България. В тях се изтъква, че създаването и утвърждаването на европейско пространство за образование е ангажимент на държавите – членки на ЕС, който се основава на правото на качествено и приобщаващо образование, на обучение и учене през целия живот. Функционирането на програмата *Еразъм+* и на други разнообразни инструменти за обмен би следвало да „отвори“ българските младежи към нови възможности с несъмнена добавена стойност за тяхната квалификация и самореализация. Над 90% от респондентите декларират, че нямат опит с образователната мобилност в сферата на висшето и средното образование. За над 85% същото важи и за сферата на професионалното образование. Субективните намерения допълват обективните факти. Заявилите, че нямат намерение да се възползват от възможностите за пребиваване в друга страна с учебна или обучителна цел са 72.8%. Стойностите не варират чувствително според това в какво населено място живеят респондентите, нито дали могат самостоятелно да си позволят мобилност, или имат нужда от подкрепа. Само около 10% от българските младежи се възползват от европейските възможности за създаване на мирни и сплотени общества.

Основните изводи от проведеното проучване по отношение на прехода на младите хора от образование към заетост са свързани с тревожни тенденции. През последните години пропастта между образователната квалификация и професионалната заетост на младите хора се задълбочава. Само за 6 години делът на тези, които не работят по специалността си, се е увеличил трикратно – от 18% на 48%. Търсенето на работа в много случаи е ориентирано към по-високи доходи и по-бърза реализация, а не толкова към последователна кариера и професионално развитие. Представата за трудова реализация е свързана със спонтанност и краткосрочност, а не с дългосрочна инвестиция в собствените умения и в създаването на социален капитал. Това говори за значително ниво на неосъзнатост и липса на свобода да се правят рационални избори между алтернативи с прогнозиране на съответните последици.

Основните изводи по отношение на отделянето от родителите и създаването на собствено семейство с деца показват, че напускането на родителския дом често се оказва отложено в дневния ред на младите хора. Наред с инерцията на удобството (за 41%) ясно личи и известна финансова неизбежност на това отлагане (за други 40%). Затвърждава се по-ниската важност на ценностни ориентири от традиционалистки тип. Отношението към семейните ценности е централно, но по-скоро утилитарно. Двудетният модел на семейството се очертава като автоматично предпочитание на младите хора в България. Посочват го 64%, но е спорно доколко те ще реализират това на практика или ще се ориентират към вече утвърдения еднороден модел.

По отношение на базови ценности, нагласи и поведение се вижда, че сред младите българи през последните години се запазват тенденциите към повече индивидуализъм, което засилва толерантността към поведението на другите, независимо дали това поведение се оценява положително или отрицателно. Водещо място добиват защитата на правата на човека (24%) и сигурността (20%). В предишни замервания през 2014 и 2018 г. свободата на личността е заемала първо място. Колективните и донякъде по-абстрактни ценности минават на втори план, без да изчезват. Демокрацията е първа ценност за 5% от младежите. В структурата на страховете на младите хора водещи места заемат екзистенциалните страхове, свързани със здравето (за 47%), живота (за 44%) и бъдещето (за 42%). Високи нива на тревожност и затваряне в тясното обкръжение характеризират ценностните ориентации. Тревожността расте при по-активните, по-заможните, по-прогресивните и по-образованите групи младежи. Това може да обясни в известна степен и развитието на зависимости към средства, с които могат да се намаляват нивата на тревожност. Въпреки че в това проучване не е засегната темата, през 2024 и 2025 г. е налице сериозна обществена тревога по отношение на използването на различни наркотични вещества сред младите хора.

Данните от проучването по отношение на политическите нагласи и участието на младите хора в политиката сочат недвусмислено, че за 6 години интересът на младите хора към политиката е нараснал от 7% на 21%, сравнено с резултатите по същия показател от изследване, проведено през 2018 г. Трайно обаче е убеждението, че политическата система е отчуждена от проблемите на младите хора. България се вписва в характерната за региона доминация на дясната политическа самоидентификация: 24% от младите хора се определят като десни, а 15% като леви. Обясненията са по-скоро културни, отколкото социално-икономически. Както на индивидуално, така и на обществено ниво има усещане за обща несигурност и политическа криза, което задълбочава спада на доверието към основните институции. Отчита се и сериозен спад на доверието в ЕС, бележещ ниво 24%, което се дължи поне отчасти на накърнения образ на Съюза като източник на решения за българските проблеми. В немалко случаи българската идентичност се възприема като противовес на европейската, а не като нейна основа. И тук се отчита потенциал за включване на младите хора по-скоро в индивидуални и неорганизиранни форми на политическа активност, отколкото в установените конвенционални канали за участие – партии, демонстрации, подписки и пр.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Споделеното общество поставя изисквания пред държавата да приеме и да управлява конструктивно процесите на включване, равенство, достъп, коеволюция и непрекъснат синхрон на различията на всички нива и области, които влияят на ежедневието. Това налага тя да разполага с капацитет за управление на политиката, но и на промяната, както и на обществените конфликти, за адаптиране и трансформиране, включване на множеството гласове и отразяване на многообразието с цел конструктивно отработване на напрежението. Видно е, че на национално ниво има предизвикателства и дефицити по отношение на познаването и следването на принципите на доброто управление, обосновани от високопрофесионалната експертиза

на публичната администрация, както и че трябва да се развие капацитет за използване на различни подходи за интегрирано управление на различни аспекти на младежкото участие. Ангажирането и овластяването на младите хора е конкретна стъпка към създаване на споделено общество и затова доброто формулиране, изпълнение и оценка на политиката заедно с младите хора е от ключово значение.

Декларативното заявяване, че европейските политики са интегрирани в националните стратегически документи не е достатъчно, за да се въвлекат младите българи в европейските процеси и така да се напредне в създаването на мирни и сплотени общества на европейско ниво. Необходима е целенасочена координационна работа с ресорни институции и съответните заинтересовани страни, за да се установят първо причините за констатираните дефицити и след това да се изработят решенията, които да доведат до по-добри резултати по отношение на участието, а оттук и на сплотеността.

БИБЛИОГРАФИЯ

Еленкова, Л. (2023) Развитие на младежката политика след 1989 г. ФФЕ. [Elenkova, L. (2023) Razvitiye na mladezhkata politika sled 1989 g. FFE.]

Танева, А., Л. Еленкова (2020) Младежката политика в България. Предизвикателства и перспективи (експертен доклад). ФФЕ. [Taneva, A., L. Elenkova (2020) Mladezhkata politika v Bulgaria. Predizvikatelstva i perspektivi (eksperten doklad). FFE.]

Попиванов, Б., Симеонов, П., Георгиев, С., Еленкова, Л., Петкова, Ян., Галъова, Юл. (2024). Изследване за младежта: Оптимизъм за личността, песимизъм за обществото. Българската младеж във времена на несигурност. ФФЕ https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/21632.pdf?fbclid=IwY2xjawJRAapleHRuA2FlbQIxMAABHTq0kqPoYWUWnTHr6v0HEN4b7T4giX3D3zMbsD8uWtGtRCNhprM7wph7uQ_aem_DSXcwHG-JAQ0I-dAsOXEZg [Popivanov, B., Simeonov, P., Georgiev, S., Elenkova, L., Petkova, Yan., Galyova, Yul. (2024). Izsledvane za mladezhta: Optimizam za lichnostta, pesimizam za obshtestvoto. Balgarskata mladezh vav vremena na nesigurnost. FFE https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/21632.pdf?fbclid=IwY2xjawJRAapleHRuA2FlbQIxMAABHTq0kqPoYWUWnTHr6v0HEN4b7T4giX3D3zMbsD8uWtGtRCNhprM7wph7uQ_aem_DSXcwHG-JAQ0I-dAsOXEZg]

Закон за младежта (2012), достъпно на <https://legislation.apis.bg/doc/541457/0> [Zakon za mladezhta (2012), dostapno na <https://legislation.apis.bg/doc/541457/0>]

Закон за администрацията (1998), достъпно на <https://lex.bg/laws/ldoc/2135783265> [Zakon za administratsiyata (1998), dostapno na <https://lex.bg/laws/ldoc/2135783265>]

Закон за хазарта (2012), достъпно на <https://lex.bg/laws/ldoc/2135783265> [Zakon za hazarta (2012), dostapno na <https://lex.bg/laws/ldoc/2135783265>]

Младежко изследване (2024), Галъп Интернешънъл, <https://www.gallup-international.bg/46587/important-survey-youth-in-bulgaria/> [Mladezhko izsledvane (2024), Galap Interneshanal, <https://www.gallup-international.bg/46587/important-survey-youth-in-bulgaria/>]

Национален младежки форум (2025) Предварителен анализ на планирането и изпълнението на държавната политика за младежта 2010 – 2024 г.,

- <https://drive.google.com/file/d/1dH-5sOwJohgtKHNgNzxN1VH9Uad9jmAW/view>
[Natsionalen mladezhki forum (2025) Predvariteln analiz na planiraneto i izpalnenieto na darzhavnata politika za mladezhata 2010 – 2024 g., <https://drive.google.com/file/d/1dH-5sOwJohgtKHNgNzxN1VH9Uad9jmAW/view>]
- Council of Europe (2023) European Youth Foundation Annual report. Available at <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation>
- Council of Europe (2023) Reykjavik declaration. Available at <https://edoc.coe.int/en/the-council-of-europe-in-brief/11619-united-around-our-values-reykjavik-declaration.html>
- European commission (2021) Erasmus+ 2021 – 2027 factsheet. Available at <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ff1edfdf-8bca-11eb-b85c-01aa75ed71a1/language-en>
- European commission (2021) European Solidarity Corps 2021 – 2027 factsheet. Available at <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e3db90e7-8ac5-11eb-b85c-01aa75ed71a1>
- European commission (2025) Program level overview of project data. Available at https://erasmus-plus.ec.europa.eu/resources-and-tools/factsheets-statistics-evaluations/statistics/data/overview?pk_source=website&pk_medium=link&pk_campaign=hp&pk_content=hp-data
- Hirschi, C. (2010) Strengthening regional cohesion: Collaborative networks and sustainable development in Swiss rural areas. *Ecology and Society*.
- McCartney, C. (2021) The evolution of the shared societies concept: The theoretical concept's application in practice. *Conflict Resolution Quarterly*.
- Niessen, J. (2000) Diversity and cohesion: New challenges for the integration of immigrants and minorities. Council of Europe.
- OECD. (2011) Perspective on global development 2012: Social development in a shifting world. Available at https://www.oecd.org/en/publications/2011/11/perspectives-on-global-development-2012_g1g13955.html
- Putnam, R. D. (1995) Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*.
- Stanley, D. (2003) What do we know about social cohesion: The research perspective of the Federal Government's social cohesion research network. *The Canadian Journal of Sociology*.
- Van Metre, L., Calder, J. (2016) Peacebuilding and resilience: How society responds to violence, peaceworks. US Institute of Peace.
- World Bank. (2013) Building resilience: Integrating climate and disaster risk into development. World Bank. Available at <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/591acb45-575d-5452-ad93-8d82a6829172>